

Veres Máté (1985) filozófiatörténész, a Közép-Európai Egyetem hallgatója. Kutatási területe az antik szkepticizmus, illetve a hellénisztikus filozófia és filozófiai teológia, valamint ezek hatástörténete.

Platón Akadémiája

Veres Máté

„Platón – egy introvertált értelmiségi – elhatározta, hogy megváltoztatja a világot, amit megvetett.”¹

Friedrich Dürrenmatt: *Szókratész halála*

Kr. e. 388/387-ben, hosszas körutazásáról hazatérve Platón kisebb birtokra tett szert az athéni városfalon kívül, a Hippeios Kolónos közelében elterülő Akadémia-ligetben. A terület arról az Akademosról vagy Hekademosról kapta nevét, akit régóta a város mitikus megmentőjeként tiszteltek.² Platón ezután az általa vásárolt házban és annak kertjében, illetve a környező ligetben folytatta filozófiai beszélgetéseit azokkal, akiket maga köré gyűjtött, illetve akik látogatóba érkeztek hozzá; ez a negyven éven át tartó folyamatos tevékenység pedig azt eredményezte, hogy az „Akadémia” kifejezés hosszú ideig Platón filozófiai iskoláját is jelentette az athéniak számára.³

A rendelkezésünkre álló források részletgazdag betekintést nyújtanak abba, hogy milyen képet alkottak a kortársak és a későbbi hagyomány képviselői az Akadémia mindennapjairól. Meglehetősen kevés azonban az olyan beszámoló, amelynek történeti hitelességéhez nem férhet jól megalapozható gyanú; s talán az sem véletlen, hogy a korai Akadémia történetével foglalkozó szakirodalom szerzői gyakran az általuk ismert intézmények mintájára képzelik el Platón iskoláját.⁴ Mindaz, amit tudunk vagy tudni vélünk a legkorábbi Akadémiáról, részben kortársi anekdotákon alapul, részben a későbbi hagyomány konstrukciója; az értelmező előfeltevéseiről árulkodik, hogy mindebből minek ad hitelt, és mit utasít el.

Annyi azonban bizonyos, hogy az Akadémia Platón halála után is folytatta működését – s ez a tény mindenképpen figyelemre méltó, ha az előzményeket is tekintetbe vesszük.⁵ A periklészi demokráciában komoly igény mutatkozott arra, hogy az ifjak olyan neveletésben részesüljenek, amely felkészíti őket a közéleti szerepvállalásra,⁶ s ez az igény a peloponnészoszi háború utáni Athén restaurált demokráciájában sem szűnt meg. Ennek ellenére egyetlen korábbi iskolaalapító kezdeményezés sem bizonyult tartósnak.⁷ A külfönből érkező szofisták nyilvános helyeken vagy magánházakban mutatták be tudásukat, s többnyire csak átmenetileg tartózkodtak Athénban,⁸ az Antisthenés és Sokratész által alapított iskolák pedig nem sokkal az alapító halála után megszűntek,⁹ ahogyan Sokratész állandó beszélgetőtársai sem tekintették közös feladatuknak a szókratikus örökség továbbvitelét.¹⁰

Az Akadémia kivételes sikerének magyarázata során több tényezővel is számolnunk kell. Egyrészt a tágabb politikai kontextussal, amelyben Platón és követői alighanem tartalmasabb választ adtak a görög világ korabeli kihívásaira, mint vetélytársaik; magukhoz vonzották a politikai pálya iránt érdeklődő, de a tudományban is elmélyedni kívánó ifjakat. Másrészt az Akadémia tevékenységének sokrétűségével, a vonzáskörébe tartozó filozófusok és tudósok önálló kutatásainak jelentőségével. Harmadrészt pedig azzal, hogy a hagyomány szerint Platón maga gondoskodott az utódlásról, a következő nemzedékek pedig minden jel szerint páratlan összetartásról tettek bizonyosságot, és komolyan vették az intézményi arculat kialakítását.

A továbbiakban a következő nyomvonalon haladok. Először röviden bemutatom Platón „intellektuális életrajzának” azon fejezeteit, amelyek az egyes értelmezők szerint különös jelentőséggel bírhattak az Akadémia megalapítása szempontjából: (I. 1) Sokratész és a szofisták jelentőségét, (I. 2) a pythagoreusokkal való állítólagos talál-

kozást és Dión, illetve Dionysios ismeretségét, valamint (I. 3) az Isokratés iskolájával való rivalizálást.¹¹ Ezután rátérek az Akadémia bemutatására, kitérve arra, hogy mit tudhatunk (II. 1) az intézmény tényleges felépítéséről, a hallgatóság összetételéről, (II. 2) az esetleges oktatási profilról, és arról, (II. 3) hogy Platón milyen szerepet töltött be az intézmény életében. Végül szót ejtek (III.) a közvetlen utódlásról, a korai Akadémia tulajdonképpeni intézményesüléséről.

I. Platón útja az Akadémia megalapításáig

I. 1. A szókratikus örökség

Platón filozófiai vállalkozása aligha érthető meg anélkül, hogy Sókratésszal való találkozását szóba ne hoznánk. Következésképpen a filozófia helyes műveléséről és a filozófia tanításának lehetőségéről alkotott elképzelésével kapcsolatban is meg kell említenünk az esetleges sókratészi mintát.¹² Ebben az összefüggésben különös jelentőséggel bír, hogy a korai Platón úgy ábrázolja Sókratés tevékenységét, mint ami nem feltételezi mester és tanítványok tekintélyelvű viszonyát; az önvizsgálatként felfogott filozofálással aligha férne össze, hogy a hallgatók didaktikus oktatásban részesüljenek.¹³

A szókratikus dialógusokban a beszélgetőtársak nagyrészt az athéni elitből kerülnek ki, s közülük sokan a szofisták előadásainak hallgatóiként is ismertek. Sókratés alakja és a körötte gyülekező hallgatósághoz való viszonya azonban számos tekintetben különbözik attól, ahogyan Platón a szofistákat ábrázolja. A külhonból érkező szofistákkal ellentétben Sókratés született athéni volt, aki kizárólag azért hagyta el a várost, hogy katonai szolgálatot teljesítsen. Az ifjakkal folytatott beszélgetésért semmiféle díjat nem kért. Nyilvános bemutató előadások helyett párbeszédet folytatott, mégpedig mindig ott, ahol éppen beléjük bonyolódott.¹⁴ Többnyire a kérdező szerepét öltötte magára, és tagadta, hogy tevékenysége bármilyen értelemben is tanításnak minősülne.¹⁵

Sókratés utolsó pillanatainak platóni ábrázolása is ezt a képet támasztja alá. A *Phaidón* tanúsága szerint Sókratés egyetlen „doktrinális” elemet hagy örökül jelenlévő barátainak: arra kéri őket, hogy viseljék gondját önmaguknak, összhangban korábbi beszélgetéseikkel (115b). Ez a kérés egyben a korai Platón írói programjának megalapozása is, amennyiben korai dialógusaiban sajátosan sókratészi tézisekből indul ki: a filozófiát igazi önmagunkkal való törődésként fogja fel, amelynek eszköze az elenktikus kérdés. Hangsúlyos szerepet juttat továbbá olyan sókratészi elképzeléseknek, mint hogy senki sem vétkezik készakarva, hogy az erény tudás, hogy jobb rosszat elszenvetni, mint elkövetni, s hogy az erényes embernek végső soron nem eshet semmi baja.¹⁶ Mindez azonban közös beszélgetéseik platóni továbbgondolásának tekinthető, s nem valamiféle Sókratés által kimunkált és örökül hagyott nézetrendszer kritikátlan továbbvitelének.

Mindezt alátámasztja az is, hogy közvetlenül Sókratés halála után az öt körülvevő ifjak köre azonnal és természetes módon feloszlott. Az a lehetőség a jelek szerint fel sem merült bennük, hogy közösen, iskolaként vagy filozófiai közösségként folytassák tevékenységüket. Eukleidész visszatért Megarába, ahol iskolát alapított, amely egészen a 4. század végéig

működött,¹⁷ Phaidón pedig Élisbe tért haza, ahol szintúgy saját iskolát nyitott, ez azonban csupán egyetlen nemzedéken át állt fenn, mielőtt Menedémos Eretriába költöztette.¹⁸ Diogenész Laertios kétszer is megemlíti, hogy Platón „és a többi szókratikus”, illetve „néhány másik szókratikus” Eukleidészhez látogatott,¹⁹ feltehetőleg attól tartva, hogy Sókratés halálával a politikai leszámolás hullámai még nem ültek el.

Nem világos, hogy amikor Platón Megarába utazott, ott mivel tölthette az idejét, és pontosan kik tartottak vele. Lehetséges, hogy megismerkedett az eleata filozófusok bizonyos tanáival, s talán közelebbi képet alkotott arról is, hogyan működhet egy filozófiai iskola.²⁰ Az azonban bizonyos, hogy a szókratikusok ezután a rövid megarai kitérő után nem sokáig maradtak együtt. Végül Platón is egyedül folytatta útját, amely az Akadémia megalapítása előtti utolsó fontos életszakaszát jelenti.

I. 2. Az első szicíliai utazás

Az életrajzi hagyomány szerint Platón megarai tartózkodása után körutazásra indult: előbb Kyrénébe utazott, hogy meglátogassa a matematikus Theodóroszt, majd 387-ben Dél-Itália és különösen Szicília felé vette az irányt, többek között azzal a feltett szándékkal, hogy felvegye a kapcsolatot a helyi pythagoreus közösségekkel. Egyes beszámolók szerint Egyiptomba is elutazott, sőt tervbe vette a perzsa mágusokkal való találkozást is, erre azonban végül nem került sor.²¹ Az antik hagyomány elsősorban Tarentum pythagoreus tyrannosát, Archytast említi azok között, akiknek az ismeretlege Itáliába vonzotta Platónt, de felmerül Philolaos és Eurytos neve is.²² Más beszámolók, elsősorban a vitatott szerzőségű *Hetedik levél* szerint²³ azonban sokkal nagyobb jelentőségűnek bizonyult a syrakusai zsarnok vejjével, Dióonnal való megismerkedése.

A pythagoreusokkal való találkozás jelentőségével kapcsolatban érdemes felhívni a figyelmet a kutatók alapvető véleménykülönbségére: egyesek szerint döntő fordulatot jelent Platón gondolkodásában, mások szerint soha nem is került rá sor. Semmilyen egyértelmű érv nem cáfolja azt az állítást, hogy a „pythagoreus kapcsolat” pusztán a későbbi hagyományban megjelenő, illetve ott felerősödő magyarázati elem. Ez azonban nem zárja ki azt a lehetőséget, hogy léteznek olyan belső érvek, amelyekre ez a magyarázat közvetett módon építhet: részben a platóni dialógusokban megjelenő, magyarázatra szoruló tematikus elemek, részben más szerzők Platónra vonatkozó beszámolóit.

Az előbbi eshetőséget, amely szerint Platón filozófiai vállalkozása lényegében új értelmet nyert a pythagoreusokkal való megismerkedése nyomán, elsősorban az valószínűsíti, hogy a vélhetően a szókratikus dialógusok után keletkező művekben új, korábban semmilyen szerepet nem játszó motívumokra helyeződik a hangsúly. A *Gorgias*, a *Menón*, a *Phaidón* és az *Allam* lapjain valóban találkozunk olyan, a gondolatmenetet meghatározó tematikus elemekkel, amelyek akár pythagoreus ihletésűek is lehetnek: ilyen a matematika mint a valóság megismerésének kulcsfontosságú eszköze, a lélek eredetére és túlvilági sorsára vonatkozó spekuláció, valamint az a gondolat, hogy a politika végső soron talán mégiscsak megreformálható a filozófusok által.²⁴ Érdemes azonban észben tartani egyfelől a platóni életmű korszakolási nehézségeit, másfelől azt, hogy Platón „hazai”, orphikus forrásokra is támaszkodhatott.

1. kép. Platón Akadémiájának feltételezett helye Athénban (fotó: Vaszilisz Larangakis)

További, a platóni filozófiában felfedezhető pythagoreus hatás mellett szóló érv lehet Aristotelés különvéleménye Platón filozófiai fejlődéséről. Leghíresebb tanítványa szerint Platón úgy jutott el legismertebb tanításához, a Formák tanáéhoz, hogy elfogadta mind a sókratészi nézetet, amely szerint tudásra minden esetben valamilyen univerzálé definíciójaként tehetünk szert, mind pedig a hérakleitiánus nézetet, amely szerint az érzékelhető, keletkezésnek és pusztulásnak kitett létezőkről nem lehetséges ilyen ismeretet alkotni. Aristotelés szerint Platón ezért tételezte a Formákat mint olyan létezőket, amelyek a tudás tárgyai lehetnek, s amelyekben az érzékelhető dolgok részeseznek – ez az álláspont pedig Aristotelés szemében nem különbözik a pythagoreusokétól, amelyet a *Metafizikában* közvetlenül ez előtt a szakasz előtt ismertet.²⁵

Sokkal kevésbé meggyőző elképzelés, hogy a pythagoreus közösségekkel való megismerkedés inspirálta volna Platón saját iskolájának megalapítására. Semmi nem utal arra, hogy az Akadémia bármilyen tekintetben követte volna a vélelmezett pythagoreus modellt: forrásaink semmilyen beavatási szertartást, átmeneti rítust, titkos fogadalmat, sajátos étkezési és életvezetési szabályt nem hoznak összefüggésbe az intézménnyel.²⁶ Amikor pedig a vitatott szerzőségű *Hetedik levél* vonatkozó passzusaiban arról olvasunk, milyen megfontolások nyomán alakult ki Platónban a politika filozófiai reformjának új terve, egyetlen szó sem esik a pythagoreusokról.

A Kr. e. 400-as évek végének politikai zűrzavarát megtapasztalva Platón mélységesen kiábrándult a közügyekben való részvételtől, miután felismerte, hogy a szerencse forgandósága mellett egyedül az éppen hatalomra kerülő pártok törvényt és irlalmat nem ismerő viselkedése bizonyult állandónak. A végső csalódást Sókratés gyalázatos pere és kivégzése jelentette, amelynek úgy állított emléket, hogy hangsúlyozta: a korabeli politikai viszonyok közepette a tisztességes embernek

szükségképpen halál az osztályrészé.²⁷ A *Hetedik levél* elbeszélése szerint ezeken elmélkedve jutott Platón arra a meggyőződésre, hogy a politika gyökeres átalakítása nem lehetséges a filozófusok részvétele nélkül:

...én, aki eleinte égtém a vágytól, hogy részt vehessek a közügyekben, ahogy elnéztem, mi folyik ott, végül beleszedültem a teljes zűrzavar és összeviasszag látványába. S noha arról sohasem tettem le, hogy kiderítsem, milyen módon állhat be egyszer kedvező fordulat ezekben és különösen az állam egészét érintő kérdésekben, vártam a cselekvéssel, míg el nem érkezik rá a kedvező alkalom, végül azonban be kellett látnom az összes jelenlegi államalakulatról, hogy egytől egyig rosszul vannak berendezve, törvényeiken legfeljebb egy csodával felérő szerencsés beavatkozás segíthetne,

másképp nincs sok esély a megmentésükre. Így nem maradt más hátra, mint hogy az igazi filozófia előtt fejet hajtva kijelentsem, csakis belőle kiindulva lehetséges felismerni az igazságot – a közügyekben éppúgy, mint a magánéletben. A bajoktól tehát mindaddig nem fog megszabadulni az emberiség, amíg a filozófiát valóban helyesen művelők nemzeti uralomra nem kerül, vagy amíg a városok befolyásos vezetői valamilyen isteni rendelésből nem kezdenek el őszintén foglalkozni a filozófiával.²⁸

Itáliai úti céljához érkezve azonban úgy találta, hogy a helyiek élvhajhász életmódja megakadályozza őket abban, hogy életüket a filozófiának szenteljék, s hogy igazságos államberendezkedést hozzanak létre (326c–e). Ez alól egyedül Dión, a syrakusai zsarnok veje jelentett kivételt, aki Platón filozófiája iránti lelkesedésében odáig ment, hogy I. Dionysios udvarába csábította a filozófust (327a–328a). A levél elbeszélése szerint Platón úrrá lett ösztönös tartózkodásán: „Elsősorban önmagam előtt éreztem volna szégyenletesnek, ha egy szép napon majd úgy kellene magamra tekintenem, mint aki kizárólag elméletet kovácsolt, de soha egyetlen cselekedethez sem fogott hozzá önszántából” (328c). Végül azonban hiába várta, hogy feléledjen a tyrannosban a filozófia iránti vágy, ezért a syrakusai udvar belviszályait odahagyva, dolgavégezetlen hazatért Athénba.²⁹

1. 3. Isokratés és iskolája³⁰

Platón elhatározása szempontjából érdemes figyelmet szentelni annak a ténynek is, hogy Kr. e. 390 körül, tehát néhány évvel az Akadémia létrejötte előtt, Isokratés már iskolát nyitott Athénban. Isokratés Platón idősebb kortársa volt, aki a szo-

fistáktól tanulta a beszédírás művészetét – a különböző beszámoló mesterei között említik Gorgiast, Prodikost, Teisiast és Teramenést. A Lykeion közelében álló magánházban kifejtett oktatási tevékenysége során azt a célt tűzte ki maga elé, hogy az ifjakat felkészíti a közéleti szerepvállalásra.

Úgy tűnik, az Isokratés által kínált nevelési program, amelyről elsősorban *A szofisták ellen* című beszédének fennmaradt részletéből értesülünk, érdekes kontrasztja a platóni Akadémiának. Fogalmi eszköztárunk számos hasonlóságot mutat: Isokratés azt ígéri, hogy hallgatóit megismerteti az igazi *philosophiával*, s felkészíti őket arra, hogy a városállam hasznos polgárai legyenek; ennek pedig a gyakorlati helyzetfelismerés képességén és a szónoki siker kulcsán túl az önmagunk lelkével való törődés is fontos elemét képezi. Ami pedig tevékenységének tágabb politikai kontextusát illeti, Isokratés fontos célkitűzése volt a görög világ belső egységének helyreállítása a perzsa fenyegetéssel szemben; márpedig, mint azt a későbbiekben látni fogjuk, a hallgatók összetétele alapján a platóni Akadémia is a görög világ egészének igényeire igyekezett választ adni.

Nem véletlen, hogy a pusztán instrumentális, morálfilozófiai és episztemológiai megalapozás nélküli retorika platóni kritikáját sokan az Isokratésszal való rivalizálásra is rávetítik.³¹ Isokratés retorikafelfogása, amely bevallottan arra összpontosít, hogy a beszélő miként érvényesítheti leginkább saját véleményét a nyilvános vitában, s hogyan érheti el, hogy közönsége is az ő álláspontjára helyezkedjen, a platóni nézőpontból másodrendű az igazi szónoklattanhoz képest, amely tudáson és a Formák világának ismeretén alapul. Platón kritikája több részletben bontakozik ki, a *Gorgias* elemzésétől, amely a korabeli szónoklattan azért kritizálja, mert nem a dolgok természetének ismeretén alapul, pusztán a meggyőzés fortélyaira tanít,³² a *Prótagorasig*, amelyben Sókratés a korabeli retorikafelfogást kritizálja, és az erény taníthatóságát annak tudás-mivoltához köti.³³

Platón fő célpontja, mint az a dialógusok címválasztásából is kiderül, a szofista mozgalom. A *Phaidros*ban azonban Sókratés név szerint megemlíti Isokratést: kiemelkedő képességeit méltatja, és nagy jövőt jósol neki.³⁴ Nem egyértelmű, hogy a megjegyzést komolyan kell-e vennünk, vagy ironikus célzatú; könnyen meglehet azonban, hogy a platóni és az isokratési vállalkozás hagyományos szembeállítására nem teljesen megalapozott. Annyi bizonyos, hogy a két iskola profilja meglehetősen közel áll egymáshoz, a legfontosabb különbséget pedig az akadémiai képzés teoretikus megalapozása jelenti, egészen pontosan azok a geometriai és asztronómiai tanulmányok, amelyeket Isokratés saját bevallása szerint gyakorlatiatlannak és feleslegesnek ítél.³⁵

II. Az Akadémia

II. 1. Az Akadémia területe és jogi státusza

Az Akadémia-liget, amelyben Platón háza állt, vélhetően nagyjából másfél kilométerre helyezkedett el Athén északnyugati kapujától. Amennyiben hihetünk a terület különböző leírásainak, a városfáltól a ligetig húzódó, fákkal övezett felvonulási sétányt temetkezési emlékművek sora, a hősi halottak mauzóleuma és számos szentély övezte. Ennek végpontján terült el az

Akadémia, amelyben az iskola alapítását megelőzően már állt egy *gymnasion*, ahogyan különböző istenek szentélyein túl itt volt megtalálható az olajfaliget is, amelynek olaját a Panathénaia-ünnepen is felhasználták.³⁶

A park lényegében közterület volt, ahol sem Platón, sem követői nem tehetek szert tulajdonjogra. Ez természetesen nem zárta ki, hogy más athéni polgárokhoz hasonlóan a ligetben fel-alá sétálva bármikor beszélgetést folytassanak. Tudjuk azonban, hogy Platón magánvagyonából áldozott arra, hogy valahol a közelben megvásároljon egy házat, a hozzá tartozó kerttel együtt, ahol a közvetlen köréhez tartozókat időről időre fogadni tudta. Az ingatlan pontos helye ismeretlen, s az egyetlen nyom, amelyen az érdeklődő történész elindulhat, Platón végrendelete, amelyben két birtokának sorsáról is intézkedik:³⁷ az egyik Iphistidában, a másik Eiresidében volt megtalálható. Gyanítható, hogy az előbbi családi örökség, hiszen ő maga is unokaöccsére, Adeimantosra hagyományozza, azzal a megkövetéssel, hogy nem idegenítheti el.³⁸ Ami az utóbbit illeti, nem lehetetlen, hogy ez viszont a Kolónos közelében elterülő birtokra utal, ahol Platón is élt, noha ez a feltevés egyértelműen nem is bizonyítható.

Különösen jelentős az a tény, hogy a rövid és kevésbé érdekesítő végrendeletben egyetlen szó sem esik arról, hogy bármelyik terület az iskola tulajdona volna, ahogyan egyetlen más összefüggésben sem merül fel, hogy bármi is az Akadémia örökségét képezné.³⁹ Mindez arra utal, hogy az Akadémián rendszeresen találkozó filozófusok köre Platón életében még semmilyen formális értelemben nem működött iskolaként. Ennek ellenében felhozható az a hipotézis, amely szerint az Akadémia önálló intézményi-jogi státusszal rendelkezett, amennyiben *thiasos*, azaz kultikus egyesület formájában jegyezték be.⁴⁰ Ennek állítólagos bizonyítéka volna az az anekdota, amely szerint Platón maga állíttatott a Múzsáknak szentélyt, ezzel a *thiasos* patrónusául választva őket.⁴¹ Csakhogy az elképzelés összességében igen kevésbé megalapozott,⁴² s mindenképpen ellene szól, hogy a római kor előtti görög jog nem is ismerte a *thiasos* intézményét.⁴³

II. 2. Az Akadémia hallgatói és oktatási tevékenysége

A közösség informális működése mellett szól az is, hogy legjobb tudomásunk szerint a hallgatók nem fizettek semmiféle tandíjat.⁴⁴ Tevékenységüket alighanem a szókratikus beszélgetés hagyománya határozta meg, amelyet azonban már nem városszerte, hanem meghatározott helyen, az Akadémia területén folytattak.⁴⁵ Ezt egészíthette ki időről időre a Platón házában elköltött közös vacsora.⁴⁶ Kérdéses azonban, hogy a résztvevők követtek-e, egyáltalán szándékoztak-e követni, bármilyen előre meghatározott oktatási programot, amely tevékenységüket a modern oktatási intézményekből ismert, szabályozott keretek közé terelte volna.

Csábító, csakhogy minden bizonnyal alaptalan feltételezés, hogy a Platón egyes dialógusaiban felvázolt oktatási programot a korai Akadémia átültette volna a gyakorlatba.⁴⁷ A leginkább kínáló feltevés szerint az *Allam* VII. könyvében leírt tanmenet jöhetne szóba, amelynek gyakorlati alkalmazásával kapcsolatban azonban súlyos ellenvetések fogalmazhatóak

meg. Egyrészt figyelembe kell vennünk, hogy az ott leírt tanulmányokat már eleve úgy ismerjük meg, mint az ideális állam ideális oktatási tervezetét, amely a megfelelő politikai feltételek hiányában aligha valósítható meg. Másrészt ez a tanterv olyan követelményeket szab a diákokkal szemben, amelyek alkalmazása rövid úton az intézmény működésképtelenségét eredményezte volna. Az újonnan érkező hallgatóknak ugyanis eleinte olyan matematikai tudományokkal kellett volna szusszasan foglalkozniuk, amelyek a korban Platón saját bevallása szerint nem is léteztek még, vagy éppen csak gyerekcipőben jártak. Ezekkel megismerkedvén aztán, harmincadik évüket betöltve, hozzáfoghattak volna a dialektika tanulmányozásához, amennyiben sikeresen átmentek az előírt, meglehetősen szigorú matematikai vizsgán (528b–c). Ötvenéves korukban aztán végre elkezdhettek volna a tulajdonképpeni filozófiával foglalkozni (540a–b).⁴⁸

Az ideális állam tanmenete természetesen sokat elárul Platón érdeklődéséről,⁴⁹ ahogyan az sem zárható ki, hogy elképzelései szerint az intézmény hosszú távon ilyen vagy ehhez hasonló program megvalósítása felé haladt volna tovább. Mindezzel együtt kijelenthető, hogy a dialógusokból legfeljebb Platón távlati terveire vonatkozóan alkothatunk elképzelést, a korai Akadémia mindennapi működése szempontjából azonban ezek a leírások nem tekinthetők relevánsnak.

Első látásra ígéretesebb megközelítésnek tűnik, hogy a kortársi beszámolók alapján próbáljunk meg képet alkotni az Akadémián folytatott kutatásokról. Ezzel kapcsolatban a legérzékletesebb leírást a komédiaköltő Epikratés egyik terjedelmes töredékében olvashatjuk, amely két azonosítatlan szereplő beszélgetését rögzíti:

- *Na és mi a helyzet Platónnal, Speusippossal és Menedémossal? Milyen témákkal foglalkoznak mostanság? Milyen gondolatok, milyen érvek után kutatnak? Ha megtudtál mindezekkel kapcsolatosan bármit is, kérlek, mondd el nekem részletesen.*
- *Világosan be tudok számolni ezekről a dolgokról. A Panathénaia ünnepségén ifjak vidám csoportját láttam az Akadémia gymnasionjában, és hallottam, amint felettebb különös dolgokról beszélnek. Ugyanis éppen a természetet, az állatok életét, a fák természetét és a zöldegek nekeit illetően tettek fontos megkülönböztetéseket. Egyebek között azt próbálták meghatározni, hogy a sütőtök melyik nembe tartozik.*
- *És vajon miként határozták meg? Melyik nembe tartozik? Áruld el ezt nekem, ha tudod.*
- *Először is mindannyian csendben maradtak, s magukba mélyedve hosszasan gondolkodtak. Aztán hirtelen, míg a fiatalabbak még magukba mélyedve elmélkedtek, egyikük kijelentette, hogy a sütőtök gömbölyű zöltség, egy másik, hogy fű, a harmadik meg hogy fa. Erre egy szicíliai orvos, aki mindezeket hallotta, odaszellentett a bolondok közé.*
- *Ez biztosan nagyon felmérgesítette a tanulókat! Képzelem, hogy zúgolódtak, amiért amaz kicsúfolta őket! Hiszen olyasminek nincs helye az eszmecsere közepette.*
- *Nem törődtek vele. Platón, aki jelen volt, igen udvariasan és higgadtan utasította őket, hogy próbálkozzanak meg újra a sütőtök nemének meghatározásával. Amazok pedig ekként cselekedtek.*⁵⁰

A történész számára ez a rövid részlet látszólag számos kérdést megvilágít. Egyfelől azt, hogy azon beszámolókkal ellentétben, amelyek szerint Platón kizárólag a házában tanított,⁵¹ az Akadémia tagjai valójában a nyilvánosság számára jól láthatóan, a ligetben is filozófiával foglalatostkodtak.⁵² Kiderülni látszik továbbá, hogy az akadémikus foglalkozások olyan témakörökre is kiterjedtek, amelyekkel az ideális tanulmányok leírásában nem találkozunk, hiszen itt például biológiai-zoogóniai szemináriumnak vagyunk szemtanúi.⁵³ Egyesek szerint az akadémiai hierarchia hármastagolódásáról is tudomást szerzünk, amennyiben Platón és belső köre (a történetben feltehetőleg épp Speusippos és Menedémos) instruálják az ifjabb hallgatókat, a két csoport közös gondolkodása pedig az érdeklődő nagyközönség szeme láttára zajlik.⁵⁴

Érdekes azonban tudatosítanunk magunkban, hogy mégiscsak vígjátéki jelenettel van dolgunk; nincs több alapunk hitelt adni Epikratés leírásának az akadémiai közösségről, mint akár Aristophanés bohózatának Sókratés „gondolkozójáról”. Valóban szemet szúr, hogy a töredék a platóni dialógusokból ismert technikai kifejezésekkel operál, s láthatólag nem természettudományos vizsgálatot mutat be, hanem a diairetikus felosztás módszerének alkalmazását dramatizálja; ez azonban éppúgy szólhat amellett is, hogy a komédiaszerző részben Platón írásaiból veszi alapanyagát. Az is igaz továbbá, hogy a jelenet valamilyen értelemben mégis az akadémikusok kortársi percepciójáról tudósít; ez esetben azonban legalább akkora jelentőséget tulajdoníthatunk a szicíliai orvos cselekedetének, mint a sütőtök nemének meghatározására tett kísérletek leírásának.

Hasonló kétellyel illelhetjük azt a beszámolót, amelyet Ailianosnál olvashatunk.⁵⁵ Eszerint Xenokratés távollétében, s tudván, hogy Speusippos ágnak dőlt, Aristotelés maga köré gyűjtötte volna a hozzá közel álló akadémikusokat, és arrogáns viselkedésével kiszorította az idős Platont a sétányról (*peripatos*), aki így Xenokratés hazatéréig arra kényszerült, hogy saját házában (*képos*) tanítsa a hozzá hűséges tanítványokat. A történet nyilvánvalóan későbbi keletkezésű, s a vélelmezett Platón–Aristotelés ellentét dramatikus felnagyítása. Ennek ellenére előfordul, hogy evidenciaként kezelik arra nézvést, hogy miként zajlott az akadémiai oktatás, továbbá, hogy a tagság bizonyára különböző frakciókra oszlott, amelyek élén egy-egy meghatározó személyiség állt.

Ami a diákok kilétét illeti, a rendelkezésünkre álló források több mint hetvenöt nevet említenek az Akadémia működésének első negyven évéből. Az említett személyek túlnyomó többsége más görög területekről érkezett Athénba: ezek köre a pontosi és propontosi területektől, Kis-Ázsia partvidékétől, Dél-Itáliától és Sziciliától a Peloponnészoszig, illetve északabbi vidékekig terjed. Legfontosabb forrásunk, Philodémos⁵⁶ húsz nevet említ, akik közül azonban Platón unokaöccse, Speusippos az egyetlen athéni. Ha hihetünk Plutarchosnak,⁵⁷ akkor a helybeliekhez hozzávehetjük még a két tábornok, Chabrias és Fókión nevét.⁵⁸

Némileg meglepő módon a tagok névsorában két nő is felbukkan, mantineai Lasthanea és phleiusi Axiothea.⁵⁹ Az utóbiról megtudjuk, hogy megérkezésekor férfiruhát hordott, s a történet egyik változata szerint azért kerekedett fel Athénba, mert olvasta az *Allam* valamelyik könyvét.⁶⁰ Ez az eset is jelzi, hogy Platón ismeretségének lehetősége sokak számára komoly vonzerővel bírhatott, ha nem is vált minden látogató a filozófus feltétlen hívévé. A későbbi hagyományban mindenesetre meg-

sokasodtak azok a beszámolók, amelyek távoli bölcsek hosszabb-rövidebb ideig tartó vendégeskedéséről ejtenek szót.⁶¹

Az Akadémiával kapcsolatba hozható hallgatók jelentős része vállalt aktív politikai szerepet.⁶² Plutarchos szerint⁶³ közvetve Platón tanításának köszönhető több tyrannos bukása is: a már említett Dión, aki egy időben az Akadémiát is meglátogatta, Sziciliát szabadította fel, az ainosi testvérpár, Pythón és Hérakleidés pedig a thrák zsarnokkal végzett 359-ben, aminek jutalmaként athéni állampolgárságot és aranykoronát nyertek. Szintén Plutarchos állítja, hogy Platón maga küldte haza Aristonymost Árkádiába, Phormiónt Élisbe, knidosi Eudoxost Pyrrhosba, hogy hazájuk törvényeit megreformálják; Aristotelés is törvénykezett Stagirában, s mint tudható, később rövid időre annak a Nagy Sándornak a nevelője lett, akinek politikai tanácsadójaként Xenokratés is felbukkan. Mindezek fényében különösen érdekesek azok a beszámolók, amelyek szerint Platón is több ízben felkérték, hogy új alkotmányt adjon egy-egy városnak, ezt azonban minden esetben elutasította.⁶⁴

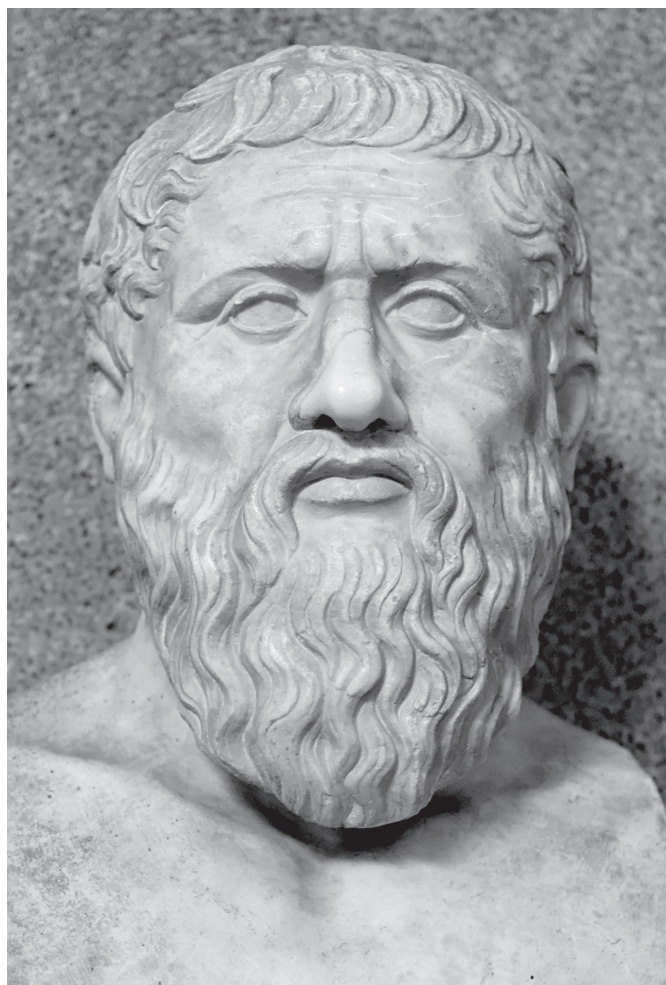
II. 3. Platón szerepe az intézmény életében

Fentebb láthattuk, hogy a források alapján, kellő értelmezői jóindulattal, elmondható az a történet, amely a fiatal Platón politikából való kiábrándulásától elvezet az érett Platón tevékenységéig, aki közügyek iránt érdeklődő, tehetséges ifjakat terelget a filozófia útján. Ha áttérünk az Akadémia tudományos profiljának legfontosabb területére, a matematikai kutatásokra,⁶⁵ úgy találjuk, hogy az erre vonatkozó források hasonló szerepvállalást tulajdonítanak Platónnak. Eszerint komoly erőfeszítéseket tett azért, hogy korának kiemelkedő matematikusaival és csillagászaival állandó érintkezésben legyen,⁶⁶ ő maga azonban nem folytatott matematikai kutatásokat, ahogyan arra sem vállalkozott, hogy a nála bizonyára sokkal felkészültebb szaktudósoknak matematikát tanítson. Jelentősége egészen másban állhatott: egyfelől a problémák kijelölésében, másfelől a módszertani útmutatásban, amelyet elsősorban a megoldási javaslatok kritikájából ismerhetünk.

Az erre vonatkozó beszámolók közül hármat érdemes kiemelni. Először is azt, amely a görög matematikatörténet egyik legismertebb kérdésére, az úgynevezett délosi problémára vonatkozik. Eszerint Délos polgárai azzal a kéréssel fordultak volna Platónhoz, hogy segítsen megoldani a delphoi jós által felvetett problémát, s adjon megoldást arra, hogyan lehetséges megkettőzni egy adott kocka térfogatát. A történet szerint Platón Eudoxoshoz és Helikónhoz, más beszámolók szerint Platón Eudoxoshoz és Archytashoz és Menaichmoshoz továbbította a kérést, az általuk javasolt megoldást azonban komoly kritikával illette, mivel mechanikus eszközökre hagyatkozott ahelyett, hogy az örökkévaló Formákra hivatkozna.⁶⁷

Más esetekben magát Platónat látjuk mint a megoldandó probléma kijelölőjét. A legismertebb történet szerint például felszólította az akadémikusokat, hogy alkossanak olyan magyarázatot, amely a bolygók látszólag rendezetlen mozgását megőrizve leírja azok szabályszerűségét:

És amint arról Eudemos beszámol a csillagászat történetéről írt művének második könyvében – valamint Sósigenés is, Eudemosra támaszkodva –, állítólag a knidosi Eudoxos

2. kép. Platón márvány hermája. Római másolat Kr. e. 4. századi görög eredeti alapján (Musei Vaticani, Roma)

*volt az első görög, aki ilyen hipotézisek megfogalmazásával foglalkozott. Ezt a problémát – állítja Sósigenés – Platón vetette fel azok számára, akik ezekkel a dolgokkal foglalkoznak: mely egyforma és rendezett mozgások feltételezése révén menthetők meg a bolygók mozgásaival kapcsolatos jelenségek?*⁶⁸

A történet tehát a Platón által kítűzött feladathoz köti Eudoxos elméletének megszületését, amely homocentrikus szférákat feltételez, s talán Hérakleidés alternatív javaslatát is, amely szerint az állócsillagok mozdulatlanok, a középpontban elhelyezkedő Föld pedig nyugat–keleti irányban forog tengelye körül.⁶⁹ A történetnek külön hangsúlyt ad, hogy a jelenségek megőrzése (*sozein ta phainomena*) a görög csillagászat fontos elve, amelynek megalkotását – de legalábbis módszeres alkalmazását – az anekdota Platónhoz köti.⁷⁰ Ezt az összképet tovább erősíti Philodemos híres megfogalmazása, amely kulcsszerepet tulajdonít Platónnak a korabeli matematika eredményeinek megszületésében:

*Az idő tájt a matematika terén jelentős fejlődés ment végbe, melyben egyfajta vezéregyéniségként fontos szerepet játszott Platón, aki problémákat fogalmazott meg, amelyeket aztán a matematikusok alapos vizsgálat tárgyává tettek.*⁷¹

Csak hogy komoly vita tárgyát képezzi, mennyire bízhatunk az idézett beszámolók hitelességében. Egyesek úgy gondolják, hogy semmilyen történeti hitelt nem adhatunk ezeknek a leírásoknak. Eszerint tudomány és filozófia éppen ellenkezőleg hatott egymásra: a korabeli matematika önállóan fejlődött, s eredményeivel lenyűgözte a filozófusokat, így Platón is, aki dialógusaiban lelkesen igyekezett számot adni ismereteiről. Az a tendencia, amely kiemelt szerepet tulajdonít Platónnak a matematikai kutatások előrehaladásában, a korai akadémikusok körében jelenik meg, s éppen ezeknek az írásoknak az értelmezéséből indul ki.⁷²

Platón egyfelől úgy gondolja, hogy a tudomány ütemes fejlődésének feltétele az ideális állam, amely az egyes részkérdések szakembereit „kutatási igazgatók” felügyelete alá vonja; a megfelelő államberendezkedés hiányában ugyanis az egyes kutatók rendszertelenül, saját kíváncsiságuk által vezérelve érnek el részeredményeket.⁷³ Másfelől pedig hangsúlyozza, hogy a matematika különböző elméleti és alkalmazott ágainak képviselői csupán a felfedezésig juthatnak el, ahhoz azonban, hogy azok valódi hasznára fény derüljön, a filozófusok együttműködésére is szükség van:

A vadászat egyik fajtája sem több a vadászásnál és a kézre kerítésnél. Miután elejtették azt, amire vadásznak, nem tudják fölhasználni, hanem a vadászok és a halászok a szakácsoknak adják őket. A földmérők, csillagászok és számlálók pedig – hiszen vadászok ők is, mert egyikük sem alkotója az ábráknak és a számsoroknak, hanem rájuk találnak csupán –, mivel fölhasználni nem tudják ezeket, csupán vadászni reájuk, a dialektikusoknak adják át a zsákmányt – már legálábbis azok, akik nem teljesen esztelenek.⁷⁴

Azok tehát, akik nem adnak hitelt a platóni problémakijelölésről szóló történeteknek, ilyen és ehhez hasonló szöveghelyekre mutatva érvelnek amellett, hogy a későbbi anekdoták a dialógusok olvasása alapján születtek meg. Ezzel az elképzeléssel szemben két ellenvetés is felhozható. Egyfelől az, hogy az említett a források jelentős része meglehetősen korai, 4. század végi szerzőkre megy vissza; s amilyen közel járunk Platón életéhez, annál több okunk van bízni abban, hogy tartalmazzanak valamennyi igazságot. Másfelől pedig arra is érdemes felhívni a figyelmet, hogy a beszámolók többsége olyan szerzőktől maradt ránk, akik nem igazán vádolhatóak a platonikusok iránti szimpátiával.⁷⁵ Bárkinnek legyen is igaza, a platóni dialógusokban és az akadémikus hagyományban kifejeződő matematikai érdeklődés elválaszthatatlan része az Akadémiával kapcsolatos képzetkörnek.

Meg kell említenünk még egy, Platón akadémiai szerepvállalásával kapcsolatos kérdéskört. Aristotelés tanítványa, Aristoxenos tudósít zeneelméleti munkájában arról a hírhedt előadásról, amelyet Platón tartott, és amelynek témájául a Jót jelölte meg.⁷⁶ A történet szerint a közönség arra számított, hogy Platón olyan dolgokról fog beszélni, amelyeket a közvélemény jónak gondol: egészségről, erőnlétről, gazdagságról és boldogságról, ehelyett azonban geometriai alakzatokról és matematikai bizonyításokról hallgattak hosszú és nehezen követhető fejtegetéseket. Megtudjuk továbbá, hogy Aristotelés gyakran felemlgette a történeteket, ezzel adva nyomatókat annak a kijelentésének, hogy minden előadás elején világossá kell tenni, miről esik majd szó, elkerülendő a hasonló félreértéseket.

Ezen az alkalmon kívül egyetlen olyan esetről sincs tudomásunk, amikor Platón nyilvános előadást tartott volna kutatásairól, noha négy évtizeden át vett részt az Akadémia mindennapjaiban.⁷⁷ Tudjuk továbbá, hogy számos hallgatója jelen volt, köztük Aristotelés, Speusippos, Xenokratés, Hérakleidés és Hestiaios. Mindannyian készítettek jegyzeteket, amelyek pontosan olyan enigmatikusak voltak, amilyen maga az előadás lehetett.⁷⁸ Ezeket a jegyzeteket azután többen közzé is tették.⁷⁹ Gyanítható, hogy ha korábbi beszélgetésekből, esetleges szemináriumok vagy előadások révén már tisztában lettek volna Platón mondanivalójával, nem fogadták volna olyan értetlenül a gondolatmenetet.

Ennek ellenére sokan úgy gondolják, hogy az Akadémián folytatott dialektikus beszélgetéseket Platón rendszeres előadásai egészíthették ki, amelyek közül némelyik, mint például az Aristoxenos által feljegyzett esetben, a nagyközönség számára is nyitott volt.⁸⁰ Ez a hipotézis gyakran kiegészül azzal a feltevessel, hogy a beavatottak körét Platón szóbeli formában olyan oktatásban részesítette, amelyről a dialógusokban egyáltalán nem esik szó, vagy pusztán olyan rejtett utalások formájában, amelyekre a szóbeli instrukció hiányában lehetetlen felfigyelni. Ezt az elképzelést támasztaná alá Aristotelés, aki olykor utal az úgynevezett „íratlan tanításokra” (*agrapha dogmata*). Ilyen szöveghely azonban viszonylag kevés van, és többnyire rendelkezésre áll más magyarázat is, amely nem igényli az ezoterikus tanítás feltételezését.⁸¹

Harold Cherniss híres elemzése szerint kimutatható, hogy amit Platón le nem jegyzett tanításának vélünk, az általában Aristotelés polemikus módszerének terméke. Aristotelés ugyanis gyakran úgy cáfolja ellenfeleit, hogy olyan következtetéseket von le szövegeikből, amelyeket ők maguk nem vontak le, s megmutatja, hogy azok ellentmondanak ténylegesen megfogalmazott álláspontjuknak.⁸² Cherniss szerint egészen egyszerűen arról van szó, hogy Platón sohasem tette egyértelművé, milyen álláspontot képvisel bizonyos kulcsfontosságú kérdésekben: az anyag, a lélek, a matematikai létezők természetével kapcsolatban, vagy éppen abban a kérdésben, hogy mely dolgoknak vannak örökkévaló Formái. Ezekkel a kérdésekkel kapcsolatban komoly véleménykülönbség figyelhető meg a közvetlen utódok fennmaradt szövegeiben, ami ugyanakkor arra utal, hogy ezeket a kérdéseket Platón maga sohasem tisztázta kielégítően, sem írásban, sem szóban.⁸³

Az ezoterikus tanítás hívei szerint azonban éppen az a helyzet, hogy a közvetlen utódok számos olyan probléma megoldásán dolgoztak, amelyek bizonyára a szóbeli hagyományban maradtak rájuk. Ennek további motivációja lehetett, hogy a dialógusokból nem olvasható ki egyértelmű, koherens álláspont; egyesek szerint azért, mert a dialógusok eleve protreptikus, illetve népszerűsítő szerepet tölthettek be, mások szerint pedig azért, mert a művek szereplőinek alkalmasságával, felkészültségével arányos, hogy milyen ismeretek oszthatóak meg velük.⁸⁴ A tézis igazolása érdekében többen arra vállalkoztak, hogy megmutassák: Speusippos és Xenokratés töredékeiből rekonstruálható az a koherens, Aristotelés megjegyzéseivel összhangban álló doktrinális halmaz, amely az íratlan tanítások kifejtésének tekinthető.⁸⁵

A platóni íratlan tanítással kapcsolatos vita meglehetősen szerteágazó, s aligha dönthető el anélkül, hogy előzetes értelmezői alapállást választanánk.⁸⁶ Az egyik oldal képviselői

olyan koherens, a klasszikus metafizikai hagyományba illeszthető tanítást szeretnének Platónnak tulajdonítani, amely pusztán a dialógusokból nyilvánvalóan nem hámozható ki; s joggal mutatnak rá, hogy az Akadémián töltött évtizedek alatt Platón tehetett olyan kijelentéseket, amelyeket írásban nem rögzített. Kritikusaik a rendelkezésünkre álló tények lehető legegyszerűbb magyarázata mellett tesznek hitet, és többnyire úgy gondolják, a platóni vállalkozás hű marad szókratikus gyökereihez, amely a filozofálás folyamatának valamilyen értelemben vett lezárhatatlanságát is maga után vonja; nem feltétlenül tudnak azonban minden, a kései Platónnak tulajdonított, vagy a korai platonikusoknál felbukkanó elemet valamilyen dialógusra visszavezetni.

A vita tehát meglehetősen szerteágazó, és semmiképpen sem tekinthető lezártnak.⁸⁷ Még csak az sem jelenthető ki egyértelműen, hogy a „tübingeni” és a Cherniss szellemében haladó olvasat teljes mértékben lefedné a lehetséges értelmezéseket; könnyen lehet, hogy Platón és köre beszélgetést folytatott számos olyan kérdéstről, amelynek aztán nem maradt írásos nyoma – ebből azonban nem következik, hogy létezett volna csak a beavatottnak fenntartott „titkos tanítás”.⁸⁸ Tulajdonképpen tárgyunkhoz visszatérve annyit mindenképpen kijelenthetünk: a rendelkezésünkre álló szövegek egyáltalán nem támasztják alá, noha egyértelműen nem is zárják ki azt a lehetőséget, hogy Platón rendszeres előadásokat tartott volna az Akadémián. Amellett azonban semmi sem szól, a korai platonikus irodalom sokfélesége pedig egyértelműen kizárja, hogy ezekben valamilyen szigorúan követendő iskolai tant fejtett volna ki.

III. Az Akadémia közvetlen utóélete

Platón halálát követően (Kr. e. 347) az akadémiai közösség nem széledt szét. A filozófus sírját az Akadémia területén ásták meg; valamennyi hallgatója együtt vonult a temetési menetben,⁸⁹ a szertartást követően pedig visszatértek a közösen folytatott tudományos kutatáshoz. Egyes értelmezők szerint az Akadémia intézményesülése tulajdonképpen ekkor vette kezdetét: a közösség tagjai ugyanis ekkor fognak hozzá, hogy az alapító személyes és intellektuális örökségére alapozva egységes intézményi arculatot hozzanak létre.⁹⁰

Platón élete során kétszer került sor arra, hogy átmenetileg valaki másnak kellett irányítania az Akadémián folyó munkát.

Jegyzetek

Betegh Gábort, Bodnár M. Istvánt, Brunner Ákost, Guba Ágostont, Lautner Pétert és Nyulászi Magdolnát a tanulmány korábbi változatához fűzött megjegyzéseikért illeti köszönet, Yuliya Kanyginát pedig azért, mert rávett, hogy befejezzem, amit elkezdtem.

- 1 „Platon, ein introvertierter Intellektueller, beschloss, eine Welt zu verändern, die er verachtete.” (*Der Tod des Sokrates*. Horváth Géza fordítása.)
- 2 DL III. 7. Lásd még Apuleius: *De Platone* I. 4; Plutarchos: *De Exilio* 10, 603B (akitől azt is megtudjuk, hogy az ingatlan ára három drachma lehetett); *P. Herc.* 1021, II 32–34 Gaiser.
- 3 A képzettársítás mindenesetre nem bizonyult tartósnak. Az Akadémia bezárása után nem sokkal már olyannyira feledésbe me-

távollétében először a matematikus knidosi Eudoxost kérte fel a feladatra (Kr. e. 367–365), akinek az irányítása alatt érkezett az iskolába az ifjú Aristotelész,⁹¹ másodjára pedig pontosí Hérakleidést bízta meg a feladattal (361–360).⁹² Egyikük sem volt athéni polgár, és egyikük sem tekinthető az általunk ismert platóni álláspontok feltétlen hívének; Eudoxos például komoly kritikát fogalmazott meg a Formák tanával kapcsolatban,⁹³ erkölcstanában pedig a jót a gyönyörrel azonosította.⁹⁴ Rajtuk kívül a közösség meghatározó alakja volt opusi Philippos, a matematikus-asztronómus, aki Platón utolsó éveiben mintegy az alapító személyi titkáraként működött.⁹⁵

A tényleges utód mégsem közülük került ki: az iskola élére Speusippos került, Platón nővérének, Potónénak a fia, aki ekkor feltehetőleg ötvenkilenc éves volt. A közösségen belül azon kevesek közé tartozott, akik egyrészt athéni polgárok voltak, másrészt kezdettől fogva részt vettek az iskola munkájában. Közeli barátságba került Dióonnal, amikor az meglátogatta az Akadémiát,⁹⁶ amikor pedig az utóbbi visszahajózott Szicíliába, Speusipposra hagyta azt a birtokot, amelyre attikai tartózkodása során szert tett. Speusippos aztán Platónnal tartott annak harmadik szicíliai útján, Platón halála után pedig a Dióntól kapott házban lakott.⁹⁷

Speusippos mellett bizonyosan nem az szólt, hogy bármilyen platonikus dogmatika követője lett volna: többek között tudomásunk van róla, hogy elutasította a Formák tanát.⁹⁸ Egyes forrásokban ugyan felmerül a nepotizmus vádjá,⁹⁹ mások azonban úgy tudják, formális szavazás döntött mellette.¹⁰⁰ A döntés mindenesetre nem okozott felfordulást az iskola életében; úgy tűnik, a közhiedelemmel ellentétben az ekkor harmincas évei végén járó Aristotelész sem távozott még az Akadémiáról, amennyiben továbbra is választható maradt. Amikor azonban Speusippos is elhalálozott, Xenokratés utódlásáról pedig szavazás határozott –, az ifjak” (*neaniskoi*) állítólag mértékletes életmódja miatt döntöttek mellette –, már megindult egyfajta lemorzsolódás. Aristotelész ekkor épp Makedóniában tartózkodott, nem sokkal később pedig megalapította saját iskoláját; Hérakleidész végleg hazatért szülővárosába, Menedemos pedig más helyet keresett, hogy saját tanait előadja. Az Akadémia azonban évszázadokon át tovább működött, s nem csupán a korai platonizmus kibontakozásának meghatározó színhelyévé vált, de a hellenisztikus korban létrejövő tulajdonképpen filozófiai iskolák fontos előképének is bizonyult.

rült a filozófusok és az Akadémia-liget kapcsolata, hogy külön magyarázatra szorult az a tény, hogy Platón sírja a ligetben található. Alighanem ennek köszönhetően született meg az a történet, amely szerint közvetlenül kettejük találkozására előtt Sókratész álmodott, amelyben a Platónra jelképező hatvány az Akadémia ligetében álló oltárok egyikéről röppent fel; az álom volna tehát a sírhely megválasztásának magyarázata. A történet változatait lásd DL III. 5; Pausanias: *Görögország leírása* I. 30. 3; Apuleius: *De Platone* I. 1; Olympiodoros: *Vita Platonis* 4, p. 192 Hermann. Vö. Glucker 1978, 248, 89. jegyzet. A mai tudományos és felsőoktatási intézmények elnevezése nem az ókori elődre, hanem a Cosimo de' Medici által alapított firenzei Academia Platonica-ra megy vissza, noha említést érdemel Nagy Károly tudósi köre

- is, amelyet szintén „akadémiá”-nak neveztek. Erről lásd Baltés 1993, 19, 2. jegyzet.
- 4 Erről lásd Cherniss 1945, 61–62. Jó példa Taylor 1997 is, aki szerint „az Akadémia megalapítása fordulópontot jelent Platón életében, és sok tekintetben az európai tudománytörténet legjelentékenyebb eseményének tekinthető”, hiszen az intézmény „minden középkori és modern egyetem őse”, amennyiben „az Állam számára törvényhozókat és köztisztviselőket képez, és értelmüket az igazság érdek nélkül való tanulmányozása és szemlélése felé fordítja” (20–21). A forrásokkal kapcsolatban legkevésbé szkeptikus, s így az Akadémiáról kimerítő leírást nyújtó cikkek kiváló példája: Baltés 1993.
- 5 Lynch 1972, 75–77.
- 6 Az alapfokú képzés, amely grammatikai, művészeti ismeretek oktatásából, illetve testedzésből állt, hagyományosan a serdülőkor kezdetéig, nagyjából tizennégy éves korig tartott. Aki ezután is folytatni kívánta tanulmányait, az saját költségén igénybe vehette a szofisták szolgáltatásait, akik vagy politikai pályára készítették fel, vagy arra, hogy a diák maga is szofistaként adja el tudását a következő nemzedéknek. Minderről bővebben lásd Kerferd 2003, 25–30.
- 7 Ahogyan az sem világos, hogy egészen pontosan milyen értelemben beszélhetünk „iskolákról”, s hogy ezek miben különböznek azoktól az „értelmiségi köröktől” és *hetairiáktól*, amelyek valamilyen ünnepnap, vagy egy-egy meghatározó személyiség (Anaxagoras, hérakleitiánusok) körül alakultak ki.
- 8 Lynch 1972, 40 és 16. jegyzet. A társadalmi háttér és a szofisták által kínált képzés általános bemutatását lásd Kerferd 2003, 25–56.
- 9 Antisthenés eredetileg Gorgias tanítványa, majd Sókratés egyik leglelkesebb hallgatója (Xenophón: *Emlékeim Sókratésről* II. 5. 2–5, III. 11. 17, illetve Platón: *Phaidón* 59b). Az általa alapított iskolában szerény díjat szedett (DL VI. 9), és elvárta diákjaitól, hogy jegyzeteljenek (DL VI. 3). – Sokratés iskolájáról az alábbiakban még lesz szó.
- 10 A szokratikusokról és az általuk létrehozott „szokratikus irodalomról” lásd Giannantoni 1990, Kahn 1996, 1–35, Dorion 2007. A „szokratikus” jelzőről lásd még Watts 2007, 106, 3. jegyzet.
- 11 Már ezen a ponton érdemes tudatosítani, hogy Platón életéről igen keveset tudhatunk bizonyosan, s a forráskritika ezeknek a vélelmezett epizódoknak is kijár. Platón életrajzáról magyarul lásd Taylor 1997, 15–26, illetve Mészáros 2007.
- 12 Ennek látszólag ellentmond, hogy Diogenés Laertios életrajzi összefoglalójában hamarabb kerül elő az Akadémia megalapítása (DL VI. 2–3), mint a Sókratésszal való találkozás és a filozófiához való megtérés (DL V. 6). Feltételezhető azonban, hogy a Diogenés által használt *epeita mentoi* kifejezés ez esetben nem kronológiai rákövetkezésre utal, hanem azt jelzi, hogy a továbbiakban a szerző másik forrásból tájékozódik. Ezt támasztja alá, hogy hasonló zavarral találkozunk Diogenés Aristotelés-életrajzában is, ahol hasonló összefüggésben ugyanezt a kifejezést használja. Lásd Lynch 1972, 54, 28. jegyzet, illetve Glucker 1978, 227, 4. jegyzet.
- 13 Schofield 2008, 37.
- 14 Érdemes megjegyezni, hogy az Aristophanés *Felhők* című komédiájában ábrázolt Sókratés, aki nem melleleg természetfilozófiával is foglalkozkodik, állandó iskolájában, a „gondolkozóban” (*phrontistérion*) fogadja a hozzá érkezőket. A filozófiatörténeti konszenzus azonban a xenophóni és platóni leírásnak ad hitelt, amely szerint Sókratés tevékenységének nem volt állandó színtere. Lásd Ostwald–Lynch 1994, 594. Az aristophanési ábrázolásmód mindenesetre más megvilágításba helyezheti Platón iskolaalapító tevékenységét is, amennyiben lehetségessé teszi a sókratészi mintát; ha pedig kitartunk amellett, hogy Aristophanés leleménye, akkor felmerül a kérdés, vajon a komédiászíró honnan vette az iskolára vonatkozó elképzeléseit.
- 15 A platóni ábrázolás kiváló összefoglalása a *Sókratés védőbeszéde* egyik passzusa: „Csakhogy egyfelől tanítója soha, senkinek nem voltam – de persze ha valaki arra vágyott, hogy meghallgassa, hogyan beszélek, és miként teszem a magam dolgát, lett légyen ifjabb vagy idősebb, én meg nem tagadtam tőle. Másfelől nem úgy van, hogy fizetségért beszélgetek, ha pedig nem kapok, akkor nem, hanem gazdagnak, szegénynek ugyanúgy kész vagyok válaszolni, ha kérdez, vagy kérdezni tőle, ha válaszolgatni akar, és így kívánja meghallgatni, amit mondok. És azért, hogy ezek közül valaki derék emberré váljék-e vagy sem, jogosan senki nem vonhat felelősséget, mert soha nem vállalkoztam rá, hogy közülük bárkinek is bármiféle tant átadjak, és effelét nem is tanítottam.” (33a–b, Mogyoródi Emese fordítása.)
- 16 Vö. Kahn 1981.
- 17 DL II. 108–115.
- 18 DL II. 1, 105, 126.
- 19 A két beszámoló nem teljesen azonos: DL II. 106 („Sókratés halála után Platón és a többi szokratikus eljött hozzá, tartva a zsarnokok kegyetlenségétől”), III. 6 („Amikor Sókratés eltávozott, Platón a hérakleitiánus Kratyloshoz csatlakozott, és Hermogenéshez, aki Parmenidés filozófiáját követte. Huszonnyolc éves korában aztán, Hermodóros szerint, Megarába távozott Eukleidészhez, Sókratés néhány más tanítványával egyetemben”). Vö. Dillon 2003, 199.
- 20 A pythagoreus és eleata iskolákról mint lehetséges előképekről lásd Bodnár 2002, 68–69.
- 21 A történet változatait lásd pl. DL III. 6–8; *Anon. Prol.*, 9 Westerink; Philodemos: *Index Academicorum* col. X. Függetlenül attól, hogy mit gondolunk a történet hitelességéről, érdemes felfigyelni annak irodalmi megformáltságára – amire az is utal, hogy a platóni körutazás nagyon hasonlít Pythagoras nevelkedésének leírására (Iamblichos: *Vita Pythagorica* 3–27), lásd Watts 2007, 108 és 9. jegyzet.
- 22 Lásd pl. DL III. 6; Philodemos: *Index Academicus* col. X. 5–11; Cicero: *Állam* I. 16; *De Finibus* V. 87; *Tusculanae Disputationes* I. 39; Olympiodóros: *In Alc.* II. 86–93; Apuleius: *De Platone* I. 3; Hieronymus: *Contra Rufinum* III. 40.
- 23 A *Hetedik levél* eredetiségével kapcsolatos vita eldöntetlen, a legtöbb értelmező szerint azonban a Platón-életrajzzal kapcsolatos információértékét a kétely nem érinti: ha kompiláció is, bizonyosan nem kései, és akárki írta is, nyilvánvalóan jól ismerte a tárgykört (Ostwald–Lynch 1994, 603, 50. jegyzet). Némileg másként fogalmazva: ha nem hiszünk a leírtak hitelességében, a Platón-életrajz egyik legfontosabb forrásától fosztjuk meg magunkat. A kérdésről magyarul lásd Mészáros 2007, 104, a platóni korpusz hitelességéről általában pedig Brunner–Mészáros 2005, 205–242.
- 24 Schofield 2008, 47. A „pythagoreusokhoz való megtérés” gondolatát elsősorban Guthrie 1975 képviselte (lásd pl. 24, 2. jegyzet), magyarul lásd Mészáros 2007, 98 utalását. Az elképzelést Taylor 1997, 22 ugyan „találgatás”-nak nevezi, mégis hajlik arra, hogy hitelt adjon neki. A hipotézis képviselői számára további érveléssel szolgál a Platón feltételezett „íratlan tanítása” és a pythagoreus számmisszika vélelmezett kapcsolata, amelyről később ejtek szót. Platón és a pythagoreusok viszonyának színvonalas újragondolásához lásd Horky 2013.
- 25 Aristotelés: *Metafizika* A, 987a32–b10. A „pythagoreus fordulat” képviselői számára további nehézséget jelenthet, hogy a Formák már a korábbra datálható dialógusokban is megjelennek. Erre esetleg az a válasz adható, hogy a pythagoreus matematika a Formatan újrafogalmazására készítette Platont. Emellett szólhat Aristotelés *Metafizikájából* két passzus: 1078b9–32, illetve 1086a37–b11. Ezen a helyeken Aristotelés a platóni dialógusokban sehol sem említett értelmezést ad elő a Formák és a számok kapcsolatáról, ami további, közvetett érv lehet a pythagoreus hatás mellett – feltéve, hogy hitelesnek fogadjuk el Aristotelés beszámolóját. Végző soron az sem kizárható, hogy a teljes magyarázati séma csupán Aristotelés

- saját értelmezése bizonyos platóni szöveghelyekre, például az *Kratylos* 439b–440e szakaszára.
- 26 Ebből a szempontból különösen érdekes Olympiodóros, aki az Akadémia megalapítását annak jeleként értékeli, hogy Platón végül mind a sókratészi, mind a pythagoreus hatástól függetleníteni tudta magát: *Vita Platonis* 61. Lásd még Ostwald–Lynch 1994, 604.
- 27 „Ne nehezteljenek rám, ha kimondom az igazat: lehetetlen, hogy bárki emberfia életben maradjon, aki akár veletek, akár bármelyik más néphatósággal szembeszegülve, törvényes keretek között próbálkozik megakadályozni azt a sok igazságtalanságot és törvényteleniséget, ami a városban zajlik. Úgyhogy annak, aki valóban az igazságosságért akar küzdeni, ha csak egy kis ideig is életben kíván maradni, szükségképpen magánemberi minőségben kell tevékenykednie, és nem szabad a közélet porondjára lépnie.” *Sókratész védőbeszéde* 31e–32a, Mogyoródi Emese fordítása.
- 28 *Hetedik levél* 325e–326b. Mészáros Tamás fordítása. Ebben az összefüggésben említést érdemel az *Állam* híres fejtegetése arról, hogy az ideális államban filozófus-királyok uralkodnak.
- 29 Nem egyértelmű, hogy a történet szerint mikor került sor Platón első syrakusai látogatására. Az egyik ókori hagyomány szerint Dióonnal való megismerkedését azonnal követte a tyrannosszal való találkozás, olyannyira, hogy a feldühödött zsarnok előbb az életére tört, majd eladta rabszolgának; egyesek szerint a visszatúrtított váltságdíj lett volna a platóni Akadémia megvásárlásának anyagi fedezete. Az állítólagos epizódról lásd pl. DL III. 19–21. Az első syrakusai utazást többnyire mégis húsz évvel későbbre, 367 körülre teszik. A történetre vonatkozó másik fontos forrásunk Plutarchos Dión-életrajza, amely részletesen leírja Archytas vélelmezett közbenjárását is Platón érdekében, valamint számos részlettel szolgál Platón és a syrakusai közvélemény viszonyáról. A második és a harmadik szicíliai útról lásd még Guthrie 1975, 24–30; Taylor 1997, 23–24.
- 30 Általánosságban lásd Jaeger 1944, 46–155; Ostwald–Lynch 1994, 595–602. Platónhoz való viszonyáról lásd Cooper 1985; Balla 2004, 46–55.
- 31 Erről lásd pl. Taylor 1997, 147–149, aki azonban meglehetősen szkeptikus a két gondolkodó állítólagos vetélkedésével kapcsolatban. Brisson 1995, 118 általában véve kiemelkedőnek tartja rivalizálásuk jelentőségét.
- 32 *Gorgias* 459a–463a.
- 33 *Prótagoras* 333c–334c, 349d–358d, 360e–362a.
- 34 *Phaidros* 278e–279b.
- 35 Isokratész: *Antidosis* 261–268.
- 36 A Platón előtti Akadémiáról szóló forrásokról és a különböző istenek szentélyeiről lásd Glucker 1978, 243–244; Ostwald–Lynch 1994, 604 és 52. jegyzet. A területről általában lásd Glucker 1978, 226–255; Ostwald–Lynch 1994, 603–605; Dillon 2003, 2–16; Watts 2007, 107–111. A terület régészeti feltárásáról részletesen ír Glucker 1978, 237–241, kiemelve, hogy a klasszikus kortól egészen a római korig kultuszhelyként és szakrális temetkezési helyként működött. Baltes 1993 részletes és képzeletgazdag leírást nyújt az Akadémiáról és környezetéről.
- 37 A végrendeletet lásd DL III. 41–43. A szöveget magyar fordításban hozza Taylor 1997, 765–766.
- 38 Ezt olykor a korabeli örökösödési jog kényszerének tulajdonítják, noha a Watts (2007, 111, 45. jegyzet) által hivatkozott szakirodalom alapján nem kizárt, hogy az elterjedt vélekedéssel ellentétben Platón igenis megtehetette volna, hogy nem a legidősebb férfirokonra hagyja a családi birtokot.
- 39 Glucker 1978, 231–233; Dillon 1983; Dillon 2003, 8. Hasonlóképpen, Platón soha sehol nem tesz említést akadémiai tulajdonról, ahogyan mások ajándékait sem kezeli úgy, mint a közösségnek szóló adományt (vö. pl. *Tizenharmadik levél* 361b–362d). Ebben az összefüggésben lásd még a Baltes 1993, 54–56. jegyzet által hozott, meglehetősen körülményes bizonyítékokat, amelyek alapján azt vélelmezi, hogy az iskola valamiféle könyvtárral is rendelkezett volna; ezzel szemben lásd Lynch 1972, 97.
- 40 Ezt a nézetet képviseli például Guthrie (1975, 19–22), noha eredetileg Zeller és Wilamowitz-Moellendorf fogalmazta meg.
- 41 DL IV. 1. Egyesek szerint ez nem is pusztán jogi formalitás, hanem a platóni filozófia kvázi-vallásos értelmezése mellett szóló érv: vö. pl. Baltes 1993, 7.
- 42 Részletes cáfolat: Lynch 1972, 108–127. Lásd még Dillon 2003, 6, 12. jegyzet.
- 43 Glucker 1978, 229–230 és 14. jegyzet; lásd még Cherniss 1945, 99, 10. jegyzet.
- 44 Lásd DL IV. 2; Olympiodóros: *In Platonis Alcibiadem commentarii* 140.16–17 Creutzer, illetve *Prolegomena* 5.24–27 Westerink. Az Akadémia munkájában való részvétel természetesen feltételezte, hogy az illető elégséges magánvagyonnal rendelkezett ahhoz, hogy fenntartsa magát: Lynch 1972, 54–63. Baltes (1993, 23, 66–69. jegyzet) több olyan történetet említ, amelyek szerinte bizonyítják, hogy a tehetősebbek különböző módokon segítették szegényebb társaikat.
- 45 Nem kizárt, hogy egyes korai aristotelési iratok, például a *Topika* vagy a *Szofisztikus cáfolatok* az ekként folytatott viták dokumentumai (egy véli pl. Dillon 2003, 11–13), ahogyan az sem lehetetlen, hogy egyes platóni dialógusok, köztük a *Parmenidész*, a *Theaitétosz* vagy a *Szofista*, részben szintén az akadémiai viták tapasztalatát rögzítik.
- 46 Antigonos Karystios (apud Athénagoras 12.547 sk.) kiemeli, hogy mind Platón, mind Speusippos rendszeresen adott lakomát, de nem a hajnalig tartó ivászat kedvéért, hanem azért, hogy az isteneknek áldozzanak, élvezzék egymás társaságát, és tudós beszélgetést folytassanak. Ehhez teszi hozzá máshol Athénagoras (5.186b), hogy mind Xenokratész, mind Aristotelész alkotott a helyes lakomázást szabályozó „szümpotikus törvényeket”; ennek előzménye lehet akár a platóni *Törvények* első könyvében részletezett *symptotikoi nomoi*.
- 47 Noha így gondolja pl. Guthrie 1975, 22. A dialógusokban kifejtett tudomány módszertani fejtegetésekről vö. Zhmud 1998, 239–244; Mueller 2007, 256–277.
- 48 Minderről részletesen lásd Cherniss 1945, 66–81. Lásd még Mueller 2007, 249–250.
- 49 Például arról, hogy a tanulmányok elsődleges célja, hogy a keletkezés világától a valóságos létező felé irányítsa a figyelmet (526a–527c); ez az attitűd fejeződik ki a *Timaios* híres kitételében is, amely szerint a természetfilozófia nem több, mint a filozófus elméjét átmenetileg pihentető tevékenység (59c–d).
- 50 Epikratész fr. 11 Kock. Idézi Mueller 2007, 251 (Nagy Andrea fordítása).
- 51 Plutarchos: *De Exilio* 603B–C.
- 52 Lynch 1972, 57; Glucker 1978, 228–229; Watts 2007, 108–109. Baltes (1993, 7) egészen odáig megy, hogy a *gymnasionban* voltak a kezdő, a kertben a haladó foglalkozások.
- 53 Eredetileg Usener nézete, de erre utal Mueller 2007, 250–251 is.
- 54 Watts 2007; Dillon 2003, 7–8. Baltes (1993, 15) ehhez jelentősen hozzáteszi, hogy mindez olyan ünnepnapon történik, amikor a város bármely polgárának volt ráérő ideje, hogy felkeresse az Akadémiát.
- 55 Ailianos: *Varia Historia* III. 19. Fontos különbség azonban, hogy Epikratésszal ellentétben Ailianos évszázadokkal később ír, esetében tehát a kortársi tapasztalat eleve kizárt.
- 56 Philodémos: *Index Academicorum* = *P. Herc.* 1021.
- 57 Plutarchos: *Adversus Colotem* 1162C–D.
- 58 Ostwald–Lynch 1994, 612–616. A további forrásokról (Diogenész Laertios, Athénaios, Proklos Eukleidész-kommentárja stb.) bővebben lásd Lynch 1972, 59, 32. jegyzet. A diákok különböző elnevezéseivel kapcsolatban lásd Baltes 1993, 11.

- 59 DL III. 46, vö. Athénaios XII, 546D. Alexandriai Kyrillos egyik története szerint pedig Plátón arra is kísérletet tett, hogy megnyerje II. Dionysios feleségét a filozófiának (*Contra Iulianum*, PG 76.820B). Kevésbé meglepő Plátón nyitottsága a nőnemű hallgatók felé, ha tekintetbe vesszük filozófiájának bizonyos elemeit: az *Allamban* felmerül, hogy nőkből is válhat filozófus-király; a *Timaiosban*, ha meglehetősen misogyn hangvételben is, de megengedi, hogy a lélek-vándorlás során nőből férfi váljék, vagy épp fordítva; a *Lakomában* pedig a rejtélyes Diotima világosítja fel Sókratést a szerelem mibenlétével kapcsolatban.
- 60 Nem kizárt, hogy Plátón dialógusai sokszor érték el ezt a hatást – hasonlóan olvasunk például Nérinthos kapcsán, aki állítólag a *Gorgias* olvasán döntött úgy, hogy felkeresi az Akadémiát (Themistios: *Or.* XXIII, 295c–d). Sajnálatos eset Kléombrotosé, akiről Kallimachos (*AP* VII. 741) azt állítja, hogy miután a *Phaidón* kissé felületes tanulmányozása meggyőzte a lélek halál utáni életéről, rögvést a tengerbe vetette magát (noha gyanítható, hogy ironikus fikcióról van szó, amely a *Phaidónban* is említett Kléombrotos figurájára épít).
- 61 Megnevezetlen káldeus: *Index Academicorum* col. III, 36–41. *Persza magoi: Anon. Prol.* pp. 14–15 Westerink. Ailianos beszámol egy esetről, amikor a híresen szerényen viselkedő Plátónban vendégei nem ismerik fel az Akadémia alapítóját, s azt hiszik, csupán névrokonához van szerencsésük: *Varia Historia* IV. 9. 10–13.
- 62 Noha sokan kétségbe vonják, hogy ennek bármi köze lett volna az Akadémia oktatási profiljához. Vö. Finley 1968; Saunders 1986; Brunt 1991, különösen 287. Plátón politikai gondolkodásáról általában lásd Schofield 2000, 2006.
- 63 Plutarchos: *Adversus Colotem* 1126C–D.
- 64 Plutarchos: *Ad principem ineruditum* 779D (Kyréné), illetve DL III. 23 (Árkádia és Théba, Megalopolis). Vö. Baltés 1993, 18 és 102–107. jegyzet.
- 65 A matematika jelentőségét mutatja a híres felirat, amely állítólag az Akadémia bejárata felett állt: *ageometrétos médeis eisitó* – vagyis geometriai ismeretek nélkül tilos a bemenet. Ez azonban Zhmud (1998, 235, 83. jegyzet) szerint irodalmi fikció. Bővebben lásd Saffrey 1968.
- 66 A történetek alapján az intézmény számos kiemelkedő matematikust vonzott, knidosi Eudoxostól – aki először olyannyira rideg fogadtatásban részesült, hogy másodjára már tanítványai körében tért vissza (DL VIII. 87) – Theaitétosig, Leodamasig, Opusi Philipposig és így tovább. Ez nem feltétlenül jelenti azt, hogy mindannyian tartósan az Akadémia vonzáskörzetében tartózkodtak; Eudoxos esetében például sokkal valószínűbb, hogy időről időre meglátogatta az intézményt, tényleges kutatásait azonban máshol végezte.
- 67 Plutarchos: *De Genio Socratis* 579A–D; *Quaestiones Conviviales* 718E–F. Lásd Zhmud 1998, 215–217.
- 68 Simplikios: *In Aristotelis De caelo commentaria* 488.7–24, teljes hosszában idézi Mueller 2007, 254–255.
- 69 Hérakleidés fr. 50–54. Aristotelés tanúsága alapján Hérakleidés ezt az elképzelést „bele akarta olvasni” Plátón *Timaios*ába is: *De caelo* 288a13–17, 291b24–293a14, *Metafizika* 1073b17–1074a14. Plátón maga azonban nem foglalt állást a kérdésben: lásd bővebben Cherniss 1945, 65. Vö. még Zhmud 1998, 217–218.
- 70 A „jelenségek megőrzésének” elvéről és csillagászati alkalmazásáról lásd Lloyd 1978; lexikográfiai és szemantikai vonatkozásairól, illetve Plátón dialógusaiban való felbukkanásairól lásd Bodnár 2012.
- 71 Philodémos: *Index Academicorum* col. Y. A passzust teljes hosszában idézi Mueller 2007, 252–253. További anekdotákat lásd Riginos 1976, 141–145.
- 72 Ezen értelmezést képviseli Zhmud 1998, aki külön kiemeli, hogy az Akadémia egyetlen valamirevaló tudóst sem nevelt ki; a Plátón iskolájával kapcsolatba hozott matematikusok és csillagászok mind-mind máshol érték el sikereiket.
- 73 Plátón: *Allam* 528b–c.
- 74 Plátón: *Euthydémos* 290c, Steiger Kornél fordítása. (A fordítással kapcsolatban érdemes megjegyezni, hogy a görögben szereplő *geometrai kai hoi astronomoi kai hoi logistikoi* alighanem „geometereket, csillagászokat és számtantudósokat” jelent.)
- 75 Bodnár 2002, 72–75. Lásd még Mueller 2007.
- 76 Aristoxenos: *Elementa Harmonica* 2.30.16–31.3, avagy Riginos 1976, 79. anekdota.
- 77 Ostwald–Lynch 1994, 604.
- 78 Simplikios: *In Aristotelis Physica commentaria* 151.6–11 és 453.25–30. További hivatkozásokért lásd Cherniss 1945, 90, 57. jegyzet.
- 79 DL IV. 13 (Xenokratés), V. 87 (Hérakleidés); Alexandros: *In Aristotelis Metaphysica commentaria*, 56.33–35, 59.32–60, 85.15–18, 250.20, 262.18–19 (Aristotelés).
- 80 Lásd pl. Guthrie 1975, 21–22, aki azért megjegyzi: némileg meglepő, hogy ennyire kulcsfontosságú kérdéskörben a hallgatók nyilvános előadáson értesülnek Plátón véleményéről.
- 81 A két legfontosabb aristotelési szöveghely, amelyre az ezoterikus olvasat hívei előszeretettel hivatkoznak, a *Fizika* IV. 2, 209b11–16, ahol a *Timaios* értelmezése kapcsán olvassuk azt, hogy ott a *chóra* másként van leírva, mint az „íratlan tanítasokban”; illetve a *De anima* 404b8–30 passzusa, amely az *en tois peri philosophias legomenois* hivatkozással él; ez azonban éppúgy vonatkozhat Aristotelés saját, *Peri philosophias* címmel kiadott művére, mint Plátón előadására.
- 82 Ilyen például az ideális számokról alkotott elképzelés, a *Timaios*-beli *chóra* és a *Szofistá*ban szereplő nemlétező azonosítása, de hasonló módszerrel találkozunk Xenokratés és Speusippos töredékeiben is. Cherniss 1945, 59.
- 83 Cherniss 1945, 72–81.
- 84 Előbbi Gaiser 1959, utóbbi Szlezák 2000 álláspontja.
- 85 Erről összefoglalóan lásd Dillon 2003, 16–29.
- 86 Az ezoterikus olvasat implikációiról összefoglalóan lásd Brisson 1995, 127–132.
- 87 Összefoglaló jelleggel lásd egyfelől Krämer 1959, 1964; Gaiser 1963; Szlezák 2000; másfelől Vlastos 1963; Brisson 1995; Mann 2006.
- 88 Barnes 1995, vö. Barnes 1989.
- 89 DL III. 41.
- 90 Watts 2007, 107. Watts tézise szerint az akadémiai identitás alapja a mindenkori vezetők kivételesen erényes életmódja lesz. Ezzel kapcsolatban lásd az anekdotákat Aristotelés öltözködéséről (Ailianos: *Varia historia* 3.19, DL V.1), Hérakleidés gúnynevééről (*Pompikos*, DL V. 86), illetve arról, hogy megpróbálta istenné nyilvánítani magát Hérakleiben: DL V. 89–91. Lásd még Antiphánés és Ehippos komédiatöredékeit a diákok kinézetéről: Baltés 1993, 73. és 75. jegyzet.
- 91 Philochoros 328 F 223 = *Vita Marciana* 11, noha felmerült, hogy pusztán szövegromlásról van szó.
- 92 Hérakleidés Pontikos fr. 2 Wehrli, vö. Lynch 1972, 82 és 20. jegyzet.
- 93 Aristotelés: *Metafizika* A, 991a7, fr. 189.
- 94 Aristotelés: *Nikomachosi etika* I. 12, 1101b27–31; X. 2, 1172b9–15.
- 95 A befejezetlenül maradt *Törvények*, illetve a vitatott szerzőségű *Epinomis* kiadásában játszott szerepéről lásd DL III. 37; *Anon. Prol.* 10.24.10–15; Philodémos 3.36–41.
- 96 Plutarchos: *Dión élete* 17 és 22.
- 97 Plutarchos: *Dión élete* 17; vö. Glucker 1978, 229. Ez is arra utal, hogy Plátón háza nem volt az iskola tulajdona; noha a következő két iskolavezető, Xenokratés és Polemón valamilyen módon mégis megörökölte azt. Vö. Glucker 1978, 233.
- 98 Aristotelés: *Metafizika* Z, 1028b18–24, illetve N, 1090a2–16.
- 99 DL IV. 1, illetve *Vita Marciana* 13.
- 100 Philodémos: *Index Academicorum* cols. VI–VII.

Bibliográfia

- Balla, C. 2004. „Isocrates, Plato, and Aristotle on Rhetoric”: *Rhizai* 1, 45–71.
- Baltes, M. 1993. „Plato’s School, the Academy”: *Hermathena* 155, 5–26.
- Barnes, J. 1989. „Philodemus and the Old Academy”: *Apeiron: A Journal for Ancient Philosophy and Science* 22, 139–148.
- Barnes, J. 1995. „L’énigme de l’ancienne Académie by H. Cherniss: L. Boulakia”: *The Classical Review, New Series* 45, 178.
- Bodnár M. I. 2002. „Science and Philosophy in the Academy”: *Acta Antiqua Academiae Scientiarum Hungariae* 42, 67–76.
- Bodnár M. I. 2012. „Sózein ta phainomena: Some Semantic Considerations”: *Croatian Journal of Philosophy* 12, 269–281.
- Brisson, L. 1995. „Premises, Consequences, and Legacy of an Esotericist Interpretation of Plato”: *Ancient Philosophy* 15, 117–134.
- Brunner Á. – Mészáros T. 2005. „Utószó”: *Platón: Apokrif dialógusok. Első Alkibiadész. Második Alkibiadész. Hipparkhosz. Szerelmes ifjak. Theagész. Kleitophón. Minósz*. Budapest, 205–266.
- Brunt, P. A. 1993. „Plato’s Academy and Practical Politics”: uő: *Studies in Greek History and Politics*. Oxford, 282–342.
- Cherniss, H. 1945. *The Riddle of the Early Academy*. New York.
- Cooper, J. M. 1985. „Plato, Isocrates, and Cicero on the Independence of Oratory from Philosophy”: *Proceedings of the Boston Area Colloquium in Ancient Philosophy*. Szerk.: J. J. Cleary. New York – London, 77–96.
- Dillon, J. 1983. „What Happened to Plato’s Garden?”: *Hermathena* 134, 51–59.
- Dillon, J. 2003. *The Heirs of Plato. A Study of the Old Academy (347–274 BC)*. Oxford.
- Dorion, L.-A. 2007. „Xenophon’s Socrates”: S. Ahbel Rappe – R. Kamtekar (szerk.): *A Companion to Socrates*. Blackwell, 93–119.
- Finley, M. I. 1968. „Plato and Practical Politics”: *Aspects of Antiquity: Discussions and Controversies*. London, 73–88.
- Gaiser, K. 1963. *Platons ungeschriebene Lehre. Studien zur systematischen und geschichtlichen Begründung der Wissenschaften in der platonischen Schule*. Stuttgart.
- Giannantoni, G. 1990. *Socratis et Socraticorum Reliquiae*. Napoli.
- Glucker, J. 1978. *Antiochus and the Late Academy*. Hypomnemata 56. Göttingen.
- Guthrie, W. K. C. 1975. *Plato: the Man and His Dialogues: Earlier Period*. Cambridge.
- Horky, Ph. S. 2013. *Plato and Pythagoreanism*. Oxford.
- Jaeger, W. 1944. *Paideia: The Ideals of Greek Culture. Volume III: The Conflict of Cultural Ideals in the Age of Plato*. Transl. by Gilbert Highet. Oxford – New York.
- Kahn, Ch. H. 1981. „Did Plato Write Socratic Dialogues?”: *The Classical Quarterly, New Series*, 31, 305–320.
- Kahn, Ch. H. 1996. *Plato and the Socratic Dialogue: The Philosophical Use of a Literary Form*. Cambridge.
- Kerferd, G. B. *A szofista mozgalom*. Ford. Molnár Gábor. Budapest.
- Krämer, H.-J. 1959. *Arete bei Platon und Aristoteles. Zum Wesen und Geschichte der platonischen Ontologie*. Heidelberg.
- Krämer, H.-J. 1964. *Der Ursprung der Geistmetaphysik. Untersuchungen zur Geschichte des Platonismus zwischen Platon und Plotin*. Amsterdam.
- Lloyd, G. E. R. 1978. „Saving the Appearances”: *The Classical Quarterly, New Series*, 28, 202–222.
- Lynch, J. P. 1972. *Aristotle’s School: A Study of a Greek Educational Institution*. Berkeley.
- Mann, W.-R. 2006. „Plato in Tübingen”: *Oxford Studies in Ancient Philosophy* 31, 349–400.
- Mészáros T. 2007. „Utószó”: *Platón: Levelek*. Budapest, 91–105.
- Mueller, I. 2007. „Matematikai módszer és filozófiai igazság” (ford. Nagy Andrea): Betegh G. – Böröczki T. (szerk.): *A formák és a tudás. Platón ismeretelmélete és metafizikája*. Budapest, 249–277.
- Ostwald, M. – Lynch, J. P. 1994. „The Growth of Schools and the Advance of Knowledge”: D. M. Lewis – J. Boardman – S. Hornblower – M. Ostwald szerk.): *The Cambridge Ancient History. Volume VI: The Fourth Century*. Cambridge, 592–633.
- Riginos, A. S. 1976. *Platonica: The Anecdotes Concerning the Life and Writings of Plato*. Leiden.
- Saffrey, H.-D. 1968. „Ἀγεωμέτητος μηδεὶς εἰσὶτω: Une inscription légendaire”: *Revue des Études Grecques* 81, 67–87.
- Saunders, T. J. 1986. „The RAND Corporation of Antiquity? Plato’s Academy and Greek Politics”: J. H. Bets – J. T. Hooker – J. R. Green (szerk.): *Studies in Honour of T. B. L. Webster*. Vol. 1. Bristol, 200–210.
- Sedley, D. 1989. „Philosophical Allegiance in the Greco-Roman World”: M. Griffin – J. Barnes (szerk.): *Philosophia Togata I. Essays on Philosophy and Roman Society*. Oxford, 97–119.
- Schofield, M. 2000. „Plato and Practical Politics”: M. Schofield (szerk.): *The Cambridge History of Greek and Roman Political Thought*. Cambridge, 293–302.
- Schofield, M. 2006. *Plato: Political Philosophy*. Oxford.
- Schofield, M. 2008. „Plato in His Time and Place”: G. Fine (szerk.): *The Oxford Handbook of Plato*. Oxford, 36–62.
- Szlezák, Th. A. 2000. *Hogyan olvassunk Platónt?* Ford. Lautner Péter. Budapest.
- Taylor, A. E. 1997. *Platón*. Ford. Bárány István és Betegh Gábor. Budapest.
- Vlastos, G. 1963. „On Plato’s Oral Doctrine”: *Gnomon* 41, 641–655 (újranomva, függelékkel: Vlastos, G.: *Platonic Studies*. Princeton, 1981 [2. kiadás], 379–398).
- Watts, E. 2007. „Creating the Academy: Historical Discourse and the Shape of Community in the Old Academy”: *Journal of Hellenic Studies* 127, 106–122.
- Zhmud, L. 1998. „Plato as ‘Architect of Science’”: *Phronesis* 43, 211–244.